

LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBĖS KONTROLĖ

GAMTINIŲ DUJŲ KAINOS ĮTAKA ŠILUMOS, ELEKTROS ENERGIJOS SAVIKAINAI BEI VARTOTOJAMS

VALSTYBINIO AUDITO ATASKAITOS

2005 m. birželio 15 d. Nr. 2020-12-72

SANTRAUKA

Gamtinės dujos technologiniu ir ekologiniu požiūriu – efektyviausias ir perspektyviausias organinis kuras. Šilumos ir elektros energijos gamintojai, pabrangus mazutui ir didėjant taršos mokesčiams, pradėjo daugiau vartoti ekologiškai švaresnį kurą – gamtines dujas, todėl jų vartojimo paklausa nuo 1999 m. išlaiko didėjimo tendenciją. Šiuo metu šalies poreikis dujoms per metus yra apie 3 mlrd. nm³ (normaliniai kubiniai metrai). Sustabdžius Ignalinos atominės elektrinės I-ąjį reaktorių, dujų suvartojimas Lietuvoje 2005–2006 metais gali padidėti iki 4 mlrd. nm³. Energetikos įmonės šilumos ir elektros energijos gamybai suvartoja apie 52 proc. viso į Respubliką importuojamo dujų kiekio.

Lietuvos Respublikos Seimas 2005-02-15 nutarimu pavedė Valstybės kontrolei atlikti gamtinių dujų kainos įtakos šilumos, elektros energijos savikainai bei pardavimo vartotojams kainoms 2002–2004 metais tyrimą.

Valstybės kontrolė, vykdydama Lietuvos Respublikos Seimo pavedimą, atliko valstybinį auditą Valstybinėje kainų ir energetikos kontrolės komisijoje (toliau – Komisija), kuri vykdo energetikos bei vandens sektorių kainų valstybinį reguliavimą bei rinkos priežiūrą. Pagrindinis Komisijos uždavinys dujų sektoriuje – remiantis skaidrumo principu užtikrinti efektyvų dujų sektoriaus funkcionavimą, kad vartotojai, sistemų naudotojai ir dujų įmonės nebūtų diskriminuojami, kad dujų rinkoje būtų pagrįsta konkurencija. Komisija nustato gamtinių dujų sektoriaus kainodaros principus – rengia gamtinių dujų kainų skaičiavimo metodikas, jas tvirtina, nustato reguliuojamas gamtinių dujų viršutines kainų ribas, kontroliuoja nustatytų kainų taikymą, sprendžia nesutarimus tarp dujų įmonių ir vartotojų.

Audito tikslas - nustatyti gamtinių dujų importo ir pardavimo kainų pokyčių įtaką energetikos sektoriaus laisvųjų vartotojų gamybos sąnaudoms ir šilumos bei elektros energijos pardavimo vartotojams kainoms.

Būtiną auditui atlikti informaciją ir duomenis pateikė Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Valstybės kontrolės prašymu, Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos pateikė informaciją apie importuotus į Lietuvą gamtinių dujų kiekius ir kainas 2002-2004 metais. Auditoriai susitiko su AB „Lietuvos dujų“, UAB „Dujotekanos“ vadovais ir atsakingais

darbuotojais, iš kurių gavo audito tikslams reikalingą informaciją apie gamtinių dujų rinką, kainų reguliavimą ir nustatymą.

GAMTINIŲ DUJŲ RINKA, JOS ORGANIZAVIMAS

Lietuvoje nuo 1992 metų prasidėjo gamtinių dujų liberalizavimo procesas, kada ir valstybinėms ir privačioms įmonėms (bendrovėms) buvo leista laisvai tiekti į šalį gamtines dujas, neribojant jų kiekio. Nuo 2001-07-01 įsigaliojo Gamtinių dujų įstatymas, kurio pagrindu gamtinių dujų vartotojai pradėti skirstyti į laisvuosius ir reguliuojamuosius. Laisvieji vartotojai perka dujas sutartinėmis kainomis, išskyrus 2003 metų I pusmetį, kai laisviesiems vartotojams Komisija, vadovaudamasi Vyriausybės nutarimu, buvo nustačiusi gamtinių dujų tiekimo kainos viršutinę ribą. Ūkio ministro 2003-11-18 įsakymu Nr. 4-430 nustatyta, kad Lietuvoje laisvaisiais vartotojais gali būti pripažįstami vartotojai, kurie sunaudoja per 1 mln. m³ gamtinių dujų per metus. Laisvieji vartotojai 2004 m. suvartojo apie 80 % viso dujų kiekio.

Gamtinių dujų kainų skaičiavimo metodikoje (vadovaujantis Gamtinių dujų įstatymo 14 str.) nustatytas kitoks dujų kainų perskaičiavimo periodiškumas negu centralizuotai teikiamos šilumos ir karšto vandens kainų nustatymo metodikoje šilumos kainai arba Elektros energijos perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų ir jų viršutinių ribų nustatymo metodikoje bei Visuomeninių elektros energijos kainų, visuomeninio tiekimo paslaugos kainos ir viršutinių ribų nustatymo metodikoje elektros energijos kainai, t.y. šilumos ir elektros energijos sektoriuose kainos perskaičiuojamos kasmet, o viršutinės dujų kainų ribos reguliuojamiesiems vartotojams perskaičiuojamos kas pusę metų.

IŠVADA

- Elektros energijos, šilumos ir gamtinių dujų ūkiai priklauso vienai energetikos sistemai ir yra panašūs savo infrastruktūra, tačiau gamtinių dujų, šilumos ir elektros energijos sritis reglamentuojantys teisės aktai įteisina skirtingus reguliuojamų kainų perskaičiavimo periodus, tai sudaro prielaidas, kad skirtingų energetikos rūšių vartotojai nevienodai jaučia kainų pasikeitimo įtaką.

GAMTINIŲ DUJŲ IMPORTAS IR PARDAVIMAS VARTOTOJAMS

Per 2002–2004 metų laikotarpį dujų tiekimo įmonės į Lietuvą importavo gamtinių dujų: 2002 metais – 2717 mln. nm³, 2003 metais – 2944 mln. nm³, 2004 metais – 2929 mln. nm³.

2002–2004 metais Respublikos gamtinių dujų rinkoje veikė 6 importuotojai, kurie visi, išskyrus UAB „Itera Lietuva“ 2002 metais, pirko dujas iš vienintelio šaltinio – Rusijos kompanijos

AAB „Gazprom“ pagal kiekvienam importuotojui sutartyje nustatytas kvotas ir tiekė jas reguliuojamiems ir laisviesiems vartotojams arba naudojo savo reikmėms.

Pagrindiniai dujų importuotojai, tiekę dujas Lietuvos vartotojams per šį laikotarpį buvo UAB „Dujotekana“ ir AB „Lietuvos dujos“. Jų dalis bendrajame importuojamų gamtinių dujų kiekyje sudarė 2002 m. – 61 %, 2003 m. – 73,5 %, 2004 m. – 66,7 %. AB „Lietuvos dujos“ 2002–2004 metais užėmė pagrindinę rinkos dalį, tiekiant dujas reguliuojamiems vartotojams. Jos užimama rinkos dalis, tiekiant dujas laisviesiems vartotojams, padidėjo nuo 3 % 2002 metais iki 35 % 2004 metais.

Gamtinių dujų pirkimo sutartyje dujų importo kainos nustatytos JAV doleriais, t.y. importuotojai už gamtines dujas su AAB „Gazprom“ atsiskaitė JAV doleriais. Nors nuo 2002 m. sausio mėn. dujų importo kaina padidėjo apie 4 JAV dolerius, JAV dolerio kurso kritimas lito atžvilgiu lėmė tai, kad dujų importo kainos (skaičiuojant litais) nuo 2002 m. sausio mėn. iki 2004 m. gruodžio mėn. sumažėjo: AB „Lietuvos dujos“ – 31 %, UAB „Dujotekana“ – 27,5 %.

AB „Lietuvos dujų“ ir UAB „Dujotekanos“ gamtinių dujų importo kainų palyginimas parodė, kad mažesnėmis vidutinėmis kainomis dujas importavo UAB „Dujotekana“: kainų skirtumas už 1 tūkst. m³ 2002 m. sudarė 17,3 Lt, 2003 m. – 9,6 Lt, 2004 m. – 1,1 Lt arba atitinkamai UAB „Dujotekanos“ kainos buvo mažesnės 2002 m. – 5,8 %, 2003 m. – 3,7 %, 2004 m. – 0,5 %.

Auditoriai išanalizavo, kokią įtaką gamtinių dujų importo kainų mažėjimas turėjo laisviesiems vartotojams (šilumos ir elektros gamybos įmonėms) parduodamų gamtinių dujų kainoms. Konkrečios gamtinių dujų tiekimo kainos nustatomos gamtinių dujų tiekėjų sutartyse su laisvaisiais vartotojais.

2002 m. daugiausia gamtinių dujų importavo ir realizavo laisviesiems vartotojams UAB „Dujotekana“ – 1200 mln. m³. Ši bendrovė pradėjo dujas importuoti 2002 m. vasario mėn. Parduodamoms dujoms 2002 m. UAB „Dujotekana“ vidutiniškai taikė apie 10 % antkainį.

Didžiausią antkainį 2002 m. laisviesiems dujų vartotojams taikė UAB „Itera Lietuva“ – apie 24,5 %, o mažiausią AB „Lietuvos dujos“ – apie 2 %.

Audito metu nustatyta, kad UAB „Dujotekana“ pardavė 20,4 mln. m³ gamtinių dujų UAB „Prekybos namai Giro“. Komisija turi informaciją, kad šis dujų pirkėjas nei 2002 metais, nei 2003 m. II ketvirtį licencijuojamos veiklos, kaip nepriklausomas elektros energijos tiekėjas ir kaip gamtinių dujų tiekėjas nevykdė.

Auditorių nuomone, Komisija turėjo išsiaiškinti, kokiems tikslams UAB „Prekybos namai Giro“ pirko ir kaip panaudojo 20,4 mln. m³ gamtinių dujų, nes šis kiekis galėjo būti realizuotas energetikos sistemos įmonėms, kurių šilumos ir elektros energijos kainų valstybinį reguliavimą vykdo Komisija.

2003 m. daugiausia gamtinių dujų importavo ir realizavo laisviesiems vartotojams UAB „Dujotekana“ – 1728,34 mln. m³. Vidutinė importuojamų dujų kaina buvo apie 12 % mažesnė negu 2002 metais. Parduodamoms dujoms bendrovė taikė vidutiniškai 25 % antkainį, išskyrus dujoms parduotoms AB „Lietuvos dujoms“, AB Kauno termofikacijos elektrinei ir AB agrofirmai „Josvainiai“. Šioms bendrovėms parduodamų dujų antkainis nesudarė nė 3 %.

AB „Lietuvos dujos“ tiekiamų dujų antkainis laisviesiems vartotojams sudarė apie 11 %. Šios bendrovės importuojamų dujų kaina, lyginant su 2002 m., sumažėjo apie 14 %.

2004 m. UAB „Dujotekana“ importavo ir realizavo laisviesiems vartotojams 1020,2 mln. m³ gamtinių dujų. Vidutinė importuojamų dujų kaina bendrovės duomenimis buvo apie 5 % mažesnė negu 2003 metais ir 16 % mažesnė negu 2002 m. Parduodamoms dujoms bendrovė taikė vidutiniškai 32 % antkainį, išskyrus dujoms parduotoms AB „Lietuvos dujoms“, AB Kauno termofikacijos elektrinei ir AB agrofirmai „Josvainiai“, kurioms taikytas antkainis nesiekė 5 %.

AB „Lietuvos dujos“ 2004 m. laisviesiems vartotojams realizavo dujas su vidutiniškai 12 % antkainiu.

Kad nustatyti vertinę importo kainų mažėjimo įtaką, auditoriai atliko skaičiavimus, kiek importuotojai būtų mokėję už tą patį importuotą gamtinių dujų kiekį, darant prielaidą, jei dujų importo kainos būtų išlikusios 2002 metų lygio. Pagrindiniai gamtinių dujų importuotojai UAB „Dujotekana“ ir AB „Lietuvos dujos“, išlikus 2002 m. kainų lygiui, už importuojamas dujas Rusijos kompanijai AAB „Gazprom“ bendroje sumoje per 2003-2004 m. būtų sumokėję 184 172 tūkst. Lt daugiau, negu jie už dujas mokėjo faktiškai, mažėjant kainoms.

Nustatant vertinę importo kainų mažėjimo įtaką energetikos sektoriaus laisviesiems vartotojams, t.y. šilumos ir elektros energijos gamintojams, atrinkta tik šių vartotojų reikmėms importuotas dujų kiekis, neįskaitant įvykusių gamtinių dujų pardavimo atvejų tarp pačių importuotojų. Pagrindiniai gamtinių dujų importuotojai UAB „Dujotekana“ ir AB „Lietuvos dujos“, išlikus 2002 m. kainų lygiui, už importuotas dujas (realizuotas energetikos sektoriaus įmonėms) Rusijos kompanijai AAB „Gazprom“ bendroje sumoje per 2003-2004 m. būtų sumokėję 100162 tūkst. Lt daugiau, negu jie už dujas mokėjo faktiškai, mažėjant kainoms. Tai reiškia, kad dujų importo kainų mažėjimas energetikos sektoriaus laisviesiems vartotojams galėjo sumažinti išlaidas kuriai 100162 tūkst. Lt, tarp jų: vartotojams, pirkusiems dujas iš UAB „Dujotekanos“ – 65073 tūkst. Lt, iš AB „Lietuvos dujų“ – 35089 tūkst. Lt.

Gamtinių dujų tiekėjai, parduodami dujas laisviesiems vartotojams, taikė skirtingo dydžio antkainius, todėl importo kainų mažėjimas buvo tik vienas iš faktorių, lėmusių gamtinių dujų kainos, už kurią pirko dujas laisvieji vartotojai, galutinį lygį. Kad nustatyti gamtinių dujų importo kainos ir pardavimo antkainio galimą įtaką laisviesiems vartotojams, auditoriai atliko skaičiavimus, kiek laisvieji vartotojai būtų mokėję už tuos pačius nupirktus gamtinių dujų kiekius, darant

prielaidą, kad tiekėjų pardavimo kainos (importo kaina + vidutinis antkainis) būtų išlikusios 2002 metų lygio.

Atlikti skaičiavimai parodė, kad tų energetikos sektoriaus laisvųjų vartotojų, kurie pirko dujas iš UAB „Dujotekanos“, veiklos rezultatams (gamybos sąnaudoms) gamtinių dujų importo kainų mažėjimas negalėjo turėti įtakos, nes šis tiekėjas, taikydamas didesnius prekybinius antkainius, vartotojams dujas 2003–2004 m. pardavė brangiau negu 2002 m. Tikrasis gamtinių dujų kainų mažėjimo poveikis energetikos sektoriaus įmonėms sudarė apie 14898 tūkst. Lt.

IŠVADOS

- UAB „Dujotekanos“ importuojamų dujų vidutinė kaina, lyginant 2004 m. su 2002 m., sumažėjo 16 %. Tačiau vidutinė realizuojamų dujų kaina vartotojams ne sumažėjo, o padidėjo 1 %. Tai rodo, kad UAB „Dujotekana“ daugumai vartotojų dujų antkainį didino daugiau, negu dujų kaina mažėjo dėl JAV dolerio kurso kritimo lito atžvilgiu.
- AB „Lietuvos dujos“ per 2002–2004 metų laikotarpį laisviesiems vartotojams mažino gamtinių dujų kainas vidutiniškai 7 %.
- Gamtinių dujų importo kainų mažėjimas energetikos sektoriaus laisviesiems vartotojams 2003–2004 m. galėjo sumažinti išlaidas kurui 100162 tūkst.Lt., tarp jų: vartotojams, pirkusiems dujas iš UAB „Dujotekanos“ – 65073 tūkst. Lt, iš AB „Lietuvos dujų“ – 35089 tūkst. Lt. Tikrasis gamtinių dujų kainų mažėjimo poveikis energetikos sektoriaus įmonėms sudarė apie 14898 tūkst. Lt.
- Komisija neturėjo pilnos informacijos dėl 20,4 mln. m³ gamtinių dujų kiekio panaudojimo 2002 m., nors šio dujų kiekio vertė galėjo turėti įtakos, nustatant valstybės šilumos ar elektros energijos kainas vėlesniems periodams.

GAMTINIŲ DUJŲ KAINOS PASIKEITIMO ĮTAKA CENTRALIZUOTAI TIEKIAMOS ŠILUMOS KAINAI

2002–2004 metais Lietuvoje vidutiniškai realizuota po 8,23 tūkst. GWh šilumos per metus. Šilumos įmonėms, realizuojančioms ne mažiau kaip 5 GWh šilumos per metus, Komisija nustato bazines kainas, vertina įmonių investicijų ir veiklos išlaidų pagrįstumą, derina ilgalaikio turto nusidėvėjimo normas. Centralizuotai tiekiamos šilumos vidutinė kaina 2004 m. buvo 11,35 ct/kWh. Lyginant su 2002 m., vidutinė šilumos kaina sumažėjo 0,3 ct/kWh arba 2,5 proc.

Vidutiniškai šalyje 79 % viso centralizuotai šilumai pagaminti sunaudoto kuro 2002–2004 m. laikotarpiu sudarė gamtinės dujos. Nuo 1999 m. iki 2004 m. šilumos įmonių pirktų gamtinių dujų kaina buvo didžiausia 2001 metais. Nuo tų pačių metų ji pradėjo mažėti ir todėl pradėjo didėti gamtinių dujų dalis (lyginamasis svoris) kuro balanse. Lietuvoje šilumos kainos didžiausios buvo 2002 m., o nuo 2003 m. jos mažėjo.

Kad nustatyti dujų kainos pasikeitimo įtaką šilumos kainai, auditoriai apskaičiavo, kokia 2002, 2003 ir 2004 metais buvo gamtinių dujų vertė, reikalinga vienai šilumos kilovatvalandei (1 kWh) pagaminti. Analizei buvo pasirinkta keturios daugiausiai gamtinių dujų pirkusios ir panaudojusios šilumos gamybai šilumos įmonės: UAB „Vilniaus energija“, AB „Kauno energija“, AB „Klaipėdos energija“ ir AB „Panevėžio energija“. Skaičiavimuose vertinta tik pačiose šilumos įmonėse pagaminta (neskaitant pirktos) šiluma ir tik ta šilumos dalis, kuri pagaminta naudojant gamtines dujas.

Audito metu nustatyta, kad gamtinių dujų vertė, reikalinga vienai šilumos kilovatvalandei (kWh) pagaminti ir vidutinė gamtinių dujų kaina 2002–2004 metų laikotarpiu keitėsi beveik tolygiai, t.y. kainų pasikeitimas buvo iki 1,5 % intervale.

Pagal suvartojamą metinį gamtinių dujų kiekį vartotojai skirstomi į 7 grupes, kuriems gamtinių dujų paskirstymo paslaugos kaina taikoma diferencijuotai pagal dujų suvartojimo kiekį. Pagal tokį kainų diferencijavimą, paskirstymo kainos žymiai skiriasi. Įmonėms, perkančioms iki 5 mln. m³ dujų per metus, paskirstymo kaina yra nuo 3 iki 10 kartų didesnė, negu perkančioms daugiau kaip 15 mln. m³ dujų. Pagal Ūkio ministerijos patvirtintas gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo taisykles, šilumos tiekimo įmonės, įsteigtos iki 2002 m. liepos 1 d. laikomos vienu vartotoju su viena pristatymo vieta, todėl šilumos tiekimo įmonėms, vartotojams šilumą tiekiančioms iš dviejų ar daugiau katilinių, gali būti nustatyta viena dujų pristatymo kaina.

Šilumos ūkio įstatymas suteikia galimybę savivaldybėms perduoti šilumos ūkio ar jo dalies valdymą kitiems subjektams, sudarant su jais valdymo perdavimo sutartis. Vienam subjektui perėmus kelių šilumos gamintojų valdymą, jis, kaip dujų sistemos naudotojas pagal faktiškai per metus į dujų pristatymo vietą patiektą dujų kiekį, gali būti priskiriamas tokiai sistemos naudotojų grupei, kuri įgyja teisę atsiskaityti už gautą dujų kiekį mažesniais tarifais, negu tuomet, jei jis būtų atskiras savarankiškas šilumos gamintojas. Tai sudaro galimybę šilumos tiekimo įmonėms mažiau mokėti už dujų paskirstymą, tačiau toks šilumos įmonių taupymas didina dujų pristatymo kainas kitiems dujų vartotojams, nes pastarieji dujų vartotojai tokiu atveju turi padengti išlaidas, susidarančias dėl dujų tiekimo ir paskirstymo, kurios nėra priskiriamos šilumos tiekimo įmonėms.

ES direktyvoje 2003/55/EB nurodyta, kad gamtinių dujų tiekimo paslaugų (dujų transportavimo) kainos visiems sistemos vartotojams būtų nustatomos teisingai. Tai yra, kiekvienas vartotojas turi padengti tas sąnaudas, kurios susidaro aptarnaujant būtent tą vartotoją (vartotojų grupę). Priešingu atveju, perkeliant vienu vartotojų sąnaudas kitiems, mažinamos vienu vartotojų sąnaudas kitų vartotojų sąskaita.

IŠVADOS

- Dujų vertė, reikalinga vienai šilumos kilovatvalandei pagaminti, ir vidutinė dujų kaina 2002–2004 metų laikotarpiu keitėsi beveik tolygiai, t.y. kainų pasikeitimas neviršijo 1,5 % intervalo.
- Šilumos įmonių (katilinių) apjungimas, siekiant mažesnių dujų pristatymo tarifų, gali sudaryti sąlygas diskriminuoti kitus dujų vartotojus, nes jie turės padengti susidariusias dujų pristatymo išlaidas.

DUJŲ KAINOS ĮTAKA ELEKTROS ENERGIJOS VARTOTOJAMS

Elektros energijos kainą vartotojams sudaro elektros energijos gamybos, tiekimo, perdavimo ir skirstymo kainos. Elektros rinkoje prekiaujama trijų rūšių elektros energija: kontraktine, elektros energija, vykdant įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas ir papildoma (aukciono) energija. Didžiausia dalis elektros energijos pagaminama ir realizuojama vidaus rinkoje iš Ignalinos AE, kur elektros gamybai gamtinės dujos nenaudojamos. Pagal pagamintos elektros energijos rūšis, dujos naudojamos vykdant įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, kurios 2004 m. sudarė 16 % visos pagamintos Lietuvos rinkai elektros energijos

Elektros energijos gamybos kaina sudaro apie 36 % visos vartotojams taikomos vidutinės elektros energijos kainos. Dujų kainos pasikeitimas turi įtakos tik elektros energijos gamybos kainai. Įvertinę šiuos faktorius, auditoriai apskaičiavo, kokia yra gamtinių dujų įtaka elektros energijos vidutinei kainai. Skaičiavimai parodė, kad gamtinių dujų kainos pasikeitimo įtaka elektros energijos vartotojams yra mažareikšmė – gamybai sunaudotų gamtinių dujų vertė vidutinėje elektros energijos kainoje sudarė apie 2 %. Jei gamtinių dujų kaina pasikeistų 10 %, vidutinė elektros energijos kaina pasikeistų 0,12 ct/kWh, jei dujų kaina pasikeistų 20 %, atitinkamai – 0,23 ct/kWh.

IŠVADA

- Gamtinių dujų kainos pasikeitimo įtaka elektros energijos vartotojams yra mažareikšmė. Gamtinių dujų vertė vidutinėje elektros energijos kainoje sudarė apie 2 %.

Veiklos audito 2-ojo departamento direktorė

Zita Valatkienė

Vyriausioji valstybinė auditorė

Daina Balčėtienė